

Izlaganje sa znanstvenog skupa

321.01

1 Barry, B.

Primljeno: 17. studenog 2004.

“Imperij” uzvraća udarac. Barryjeva obrana liberalnog univerzalizma*

ZORAN KURELIĆ**

Sažetak

Autor se bavi problemom odnosa liberalizma i multikulturalizma te ističe neke od napetosti koje donosi raspra liberala i multikulturalista. U tekstu su predstavljeni teorijski zahvati političkih filozofa Charlesa Taylora (multikulturalist), Johna Graya (postmoderni liberalni konzervativac) i Briana Barryja (liberalni univerzalist). Prikazujući Barryjev napad na Taylora i Graya, autor pokušava pokazati kako Barry griješi kad ih optužuje za relativizam izveden iz pojma nesumjervivosti, ali nepogrešivo prepoznaje slabosti relativističke kritike liberalizma. Prema autorovu mišljenju, brojni teoretičari koji sudjeluju u akademskom sporenju liberala i multikulturalista pretpostavljaju da su liberalni egalitaristi (Rawls i njegovi sljedbenici) pravi cilj napada. To stvara dramatično pogrešan dojam da su Sjedinjene Američke Države liberalne na egalitaran način. I tako, dok su lijevi kritičari egalitarnog liberalizma pronalazili slabosti u omraženoj univerzalističkoj teoriji, antiliberali su (i antimultikulturalisti) preuzeli stvar u svoje ruke.

Ključne riječi: Brian Barry, John Gray, liberalni univerzalizam, multikulturalizam, Charles Taylor

U ovom izlaganju raspravljat ću o Barryjevoj kritici Taylorovih i Grayevih relativističkih zahvata smišljenih za napad na liberalni univerzalizam. U svojoj knjizi *Culture and Equality* Barry napada Charlesa Taylora i Johna Graya. Barryjeva je namjera odbaciti pokušaj multikulturalnog preuređivanja i popravljavanja suvremenih liberalnih država. Za Barryja su multikulturalne ideje teoretski pogrešne, a politički neproduktivne, problematične, katkad i potpuno neprihvatljive. Barry polemizira s brojnim autorima poput Willa Kymlicke, Iris Marion Young, Bikhu Parekha, Chandrana Kukatasa ili Michaela Walcera.

* Ovaj je tekst pod naslovom ‘The Empire Strikes Back’ izložen na međunarodnom znanstvenom skupu *Contemporary Philosophical Topic, Rationality in Belief and Action*, koji je održan u Rijeci 27.-28. 5. 2004.

** Zoran Kurelić, docent na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Metodologija društvenih znanosti.

Charles Taylor jedan je od onih koji su kumovali filozofskom multikulturalizmu i jedna od glavnih meta Barryjevih napada. Gray je postprosvjetiteljski liberalni pluralist, tj. liberal koji odbacuje univerzalistički dio svoje tradicije i pokušava pomiriti liberalizam s istinskim pluralizmom. Gray nije veliki pristaša multikulturalizma ali ga, kao pluralist, shvaća vrlo ozbiljno. Odlučio sam spariti Taylora i Graya jer to Barry čini u Sedmom poglavlju svoje knjige koje nosi naslov "Zloupotreba kulture". Barry vjeruje da Taylor i Gray dijele specifičan tip relativizma – relativizam izveden iz pojma nesumjerljivosti. Kako bih ovu kritiku učinio što jasnijom, odlučio sam podijeliti rad na tri dijela. U prvom kratko ću izložiti Taylorov argument predstavljen u njegovu čuvenom eseju "The Politics of Recognition". U drugom ću pisati o ulozi pojma nesumjerljivosti u Grayevoj kritici liberalnog univerzalizma, a u završnom dijelu predstaviti Barryjeve ideje i svoje komentare.

Pokušat ću pokazati da liberalni univerzalisti nisu glasnogovornici zlog imperija, koji pokušavaju nametnuti gospel slobode neliberalnim kulturama unatoč njihovu protivljenju, nego da su ugrožena vrsta u vlastitim zemljama.

A

Na samom početku svog eseja Taylor piše:

Brojna su stremljenja u suvremenoj politici i odnose se na potrebu, katkad i na zahtjev, za priznavanjem. Ta je potreba, mogli bismo argumentirati, jedna od nosećih snaga nacionalističkih pokreta u politici. U suvremenoj politici taj zahtjev dolazi u prvi plan na mnogo načina, kao u slučaju subgrupa, u nekim oblicima feminizma i u onome što se danas zove politika "multikulturalizma" ... Nepriznavanje ili krivo priznavanje može nanijeti štetu, može biti forma opresije, zarobljavajući nekoga u lažnoj, iskrivljenoj i reduciranoj formi egzistencije (Taylor, 1994.: 25).

Na ovaj način grupe i kulture mogu biti potlačene i u solidnim liberalnim demokracijama. Postojeća liberalna društva prakticiraju politiku univerzalizma koja inzistira na jednakom dignitetu svih građana. Sadržaj liberalnog univerzalizma jest jednakost prava. Ovaj tip politike slijep je na razlike i usredotočen na pojedince. Ipak, sama činjenica što je netko prihvaćen kao jednaki građanin može biti nedovoljna ako netko pripada nepriznatoj ili prezrenoj grupi ili kulturi. Politika razlika (*the politics of difference*) rodila se kao odgovor na probleme koji nisu mogli biti sagledani iz perspektive politike slijepe na razlike. Taylor želi pokazati da je politika razlika proizišla iz politike univerzalnog digniteta. Prvi korak jest utvrditi da su svi ljudi jednako vrijedni poštovanja. To je korak koji su učinili brojni mislioci i fundamentalan je za egalitarni liberalizam. Drugi korak jest prihvaćanje da individualna ljudska bića formiraju svoje identitete u određenim kulturama u dijalogu s ljudima do kojih im je stalo. To znači da treba respektirati kulture kao izvore osobe. Treći i zadnji korak je problematičan, jer ako su pojedinci smješteni unutar kultura, tada jednaki dignitet za pojedince traži jednako poštovanje svih kultura. To znači da bismo trebali pretpostaviti jednaku vrijednost svih kultura. Dakako, čak ako i napravimo drugi korak, ne moramo napraviti treći. Taylor to zna i zato u pomoć poziva Gadamerovu hermeneutiku i njegovu ideju "stapanja horizonata" da bi objasnio kako se kulture trebaju međusobno razumjeti. Naše razumijevanje neke druge

kulture uvijek kreće iz našeg horizonta razumijevanja. Mi uvijek prosuđujemo druge prema svojim standardima. Pa ipak, jednom kad skliznemo u drugi horizont, shvaćamo da su naše početne prosudbe bile kratkovidne i da nas sam proces razumijevanja istinski mijenja. Taylor svoju argumentaciju objašnjava dvama primjerima. Prvi je primjedba, koju je navodno izrekao Saul Bellow i koja glasi: "Kad Zulusi stvore Tolstoja, mi ćemo ga čitati". Prema Taylorovu mišljenju, ova primjedba pokazuje kulturalnu neosjetljivost u kojoj je druga kultura vrednovana našim standardima liberalne odličnosti. Drugi primjer je još jači i ima izravne političke konzekvencije. To je Rushdijeva kontroverzija. Ovaj slučaj pokazuje da se obećanje liberalizma slijepog na razlike, prema kojem liberalizam osigurava neutralni teren na kojem sve kulture mogu koezistirati, jednostavno ne može ispuniti. Liberalizam nije moguće mjesto susreta svih kultura, s obzirom na to da je sam izraz jedne određene kulture. Za muslimane liberalizam je nešto poput razvodnjelog kršćanstva. Taylor ne sugerira da bi politika razlika mogla riješiti Rushdijev slučaj, nego samo želi istaknuti da liberalizam može biti slijep na štetu koja se nanosi nepriznatim kulturama. On slijedi svoj izvod i zahtijeva da u komunikaciji s drugim kulturama pretpostavimo njihovu jednaku vrijednost. Dakako, pitanje je kako ovu pretpostavku utemeljiti. Taylor piše: Jedan temelj koji je bio predložen jest onaj religiozni. Primjerice, Herder je mislio o božanskoj providnosti, prema kojoj sva raznolikost kultura nije slučajna, nego postoji zbog veće harmonije. Ne možemo isključiti takvo gledište. Ali na ljudskoj bi se razini moglo argumentirati da je razumno pretpostaviti da kulture koje su osigurale horizont značenja velikom broju ljudskih bića ... niz godina, koje su, drugim riječima, artikulirale njihov osjećaj što je to dobro, sveto, vrijedno poštovanja, sigurno imaju nešto što zavrjeđuje poštovanje, čak ako uz to ide i mnogo toga što nam se ne sviđa i što odbacujemo. Možda bismo to mogli ovako postaviti: bila bi potrebna vrhunska arogancija da bi se ova mogućnost *a priori* odbacila. Konačno, tu postoji i moralna pitanje. Potreban nam je samo osjećaj da predstavljamo samo jedan ograničeni dio u čitavoj ljudskoj priči pa da prihvatimo ovu pretpostavku. Samo arogancija, ili neka druga moralna falinga može nam ovo oduzeti. Ali ova pretpostavka od nas ne zahtijeva ishitreno i neautentično procjenjivanje jednake vrijednosti, nego volju da se bude otvoren za komparativne kulturalne studije koje će na mjesto naših horizonata staviti rezultirajuća stapanja (Taylor, 1994.: 72-73).

Politika razlika prepoznaje štetu koju nanosi liberalni asimilacionizam i konzekventno čini suvremena liberalna društva pravednijima.

B

Argument Johna Graya potpuno je drukčiji. On vjeruje da je prosvjetiteljski projekt mrtav. Prosvjetiteljska vjera u trijumf uma bila je povezana s vjerom da ljudska racionalnost može nadići kulturne, nacionalne i tradicionalne razlike te stvoriti univerzalnu civilizaciju. Okosnica ovog optimizma bio je spektakularni uspjeh moderne znanosti koju se na vrlo eurocentrički način povezivalo s europskom kulturom i političkim sustavom. Znanstvena racionalnost koja je uzdrmala predznanstvenu religioznu tradiciju išla je pod ruku s političkim oslobođenjem. Prema Grayevu mišljenju, klasik liberalizma J. S. Mill tipičan je predstavnik optimističkoga prosvjetiteljskog eurocentrizma. On je vjerovao u filozofiju povijesti u kojoj je politički liberalizam bio predstavljen kao

objektivno najbolji oblik vladavine. Prosvjetiteljski liberalizam priča o priči u kojoj je obraćenje na liberalizam pretpostavka modernizacije. Ova je priča nužna jer ako se ne može argumentirati zbog čega bi neliberalne kulture trebale postati liberalnima kako bi prosperirale, tada također nije moguće argumentirati zašto se neliberalne kulture, koje postoje u okviru multikulturalnih liberalnih društava, ne bi opirale liberalizaciji, te inzistirale na zaštiti svojih neliberalnih i antiliberalnih vrednota.

U Fukuyaminoj priči o kraju povijesti Gray prepoznaje iritantan primjer prosvjetiteljske intelektualne skučenosti. Kraj Hladnoga rata nije bio početak Novoga svjetskog poretka globalizirane liberalne demokracije i slobodnog tržišta, nego svitanje 'tragične epohe'. Za razliku od Taylora koji ohrabruje politiku razlika kako bi potpomogao multikulturalizam, John Gray prepoznaje ozbiljne probleme za postojeće liberalne poretke kao i za planet Zemlju općenito.

Zašto Gray tako snažno vjeruje da je prosvjetiteljski projekt mrtav? Zato što je on po samorazumijevanju pluralist, a njegov je pluralizam djelomično izveden iz koncepta nesumjerljivosti. Grayeva nesumjerljivost nije epistemološka jer ju je uzeo od Isaiaha Berlina. Točnije, formulirao ju je dok je interpretirao Berlina. Prema Grayevoj interpretaciji, Berlinovo shvaćanje nesumjerljivosti ima tri aspekta. Najprije, to je nesumjerljivost vrednota u okviru određenog morala, npr. nesumjerljivost između liberalne slobode i liberalne jednakosti. Potom Berlin govori o nesumjerljivosti u okviru pojedinih vrednota, npr. nesumjerljivost slobode informiranja i slobode privacije te, na posljeticu, Berlin razmatra nesumjerljivost kulturnih formi koje generiraju katkad radikalno različita shvaćanja dobra. Gray objašnjava:

Postoje dobra koja za svoje matrice imaju socijalne strukture koje se ne daju kombinirati, ta se dobra, kad su nesumjerljiva, isto tako ne da konstitutivno uskladiti. To je vrsta nesumjerljivosti koja se odnosi na dobra koja su sustavni dijelovi čitavih načina života ili životnih stilova. To je jedna vrsta neusporedivosti među vrednotama, *kulturni pluralizam*, koji je vrlo lako pobrkati s moralnim relativizmom – nazorom prema kojem ljudske vrednote uvijek pripadaju određenim kulturnim tradicijama i ne mogu biti objekt bilo kakve racionalne procjene ili kritike. Berlinov vrijednosni pluralizam obuhvaća sva tri oblika i razine konflikta u etici tako što on potvrđuje da nesumjerljivost izbija iz svakoga od njih (Gray, 1996.: 44).

Ovaj duboki kulturalni pluralizam čini nemogućom liberalnu potragu za nadkulturalnim konsenzusom. Istodobno, očito je da su Kina, Singapur, Malezija i Japan neprijeporno moderna društva od kojih niti jedno nije prihvatilo zapadni model. Nalazimo se, dakle, u situaciji u kojoj dramatično različite civilizacije moraju koegzistirati na istom planetu. Najbolje čemu se možemo nadati jest miroljubiva kooperacija i upravo zbog toga Gray predlaže *modus vivendi* liberalizam inspiriran Hobbesom. On snažno razlikuje svoj liberalizam od američkoga neokantovskog liberalizma. Za Graya Rawls, Ackerman i Dworkin predstavljaju posljednji primjer prosvjetiteljskog mišljenja. Oni su u potrazi za pravednim načinom suživota pojedinaca koji imaju različite koncepcije dobra, ali oni nikad ne raspravljaju o problemima koje nameće duboki kulturalni pluralizam. Oni su liberalni pluralisti a ne genuini pluralisti. Kao Englez, Gray prihvaća liberalnu tradiciju, ali izvan njegove kulture ona nema poseban status.

C

Brian Barry je odlučio jednim manevrom odbaciti oba argumenta. On vjeruje da koncept nesumjerljivosti povezuje Taylora i Graya. Prema Barryjevu mišljenju, romantični nacionalizam izvor je njihova shvaćanja nesumjerljivosti. Kulture su nesumjerljive zbog toga što ne postoji nadkulturalno stajalište s kojega bi ih se dalo usporediti. Pitanje koje Barry postavlja oblikovano je da pokaže nekoherentnost koncepta nesumjerljivosti. On bi želio znati kako netko može inzistirati na nesumjerljivosti kultura, a istodobno vjerovati da su one jednake po vrijednosti, ili da bi ih trebalo tretirati kao da su jednake po vrijednosti, tj. pretpostaviti njihovu jednaku vrijednost. Barry misli da jednako priznavanje kultura pretpostavlja zajednički standard vrednovanja, a upravo to negira argument zasnovan na nesumjerljivosti. Ako kulture stvaraju vlastite standarde, nema načina da dođemo do nadkulturalne tvrdnje o jednakoj vrijednosti kultura. Problem s Grayem jest u tome što on radi usporedbe među kulturama koje su za onoga tko vjeruje u nesumjerljivost načelno nemoguće. Ako je nesumjerljivost činjenica i ako netko prosuđuje druge samo koristeći se standardima vlastite kulture, kako može Gray, koji je rođen u liberalnoj kulturi, ustvrditi da neliberalna društva organiziraju život podjednako dobro, katkad i bolje od liberalnih društava, ili da osiguravaju oblike genuinoga ljudskog procvata. Ako smo zaključani u svojim perspektivama, transkulturalne usporedbe nisu moguće. Netko bi samo mogao reći "čini se kao da oni žive jednako dobro kao mi ili bolje od nas", ili "nama izgleda kao da su jednako uspješni kao i mi ili bolji od nas". Za Barryja je Grayev pluralizam jednostavno nekoherentna zbrka.

On pokazuje više poštovanja za argument Charlesa Taylora. Ipak, Taylor nije daleko od iste pogreške jer pokušava pomiriti nesumjerljivost kultura i njihovu pretpostavljenu jednaku vrijednost. Za Barryja je pretpostavljena jednaka vrijednost kultura središnji problem čak i ako zaboravimo probleme s nesumjerljivošću. Barry pita što je pogrešno u rečenici "Kad Zului proizvedu Tolstoja, mi ćemo ga čitati." Tayloru je to primjer kulturalne neosjetljivosti u kojoj zapadnjak vrednuje drugu kulturu zapadnim standardima literarne odličnosti. Barry piše: "Marta Nussbaum priča o konferenciji na kojoj je sudjelovala, a na kojoj je francuski antropolog predstavio rad u kojem je tvrdio da je iskorjenjivanje velikih boginja u Indiji vrijedno žaljenja jer je 'iskorijenjen kult Sittale Devi, božice kojoj su se ljudi molili da ih spasi od boginja'. S obzirom na to da je božica u borbi protiv boginja očito bila manje uspješna nego što je to bilo cjepivo, čovjek bi mogao zaključiti da je njezino diskreditiranje dobrodošlo, ali antropolog je zaključio da je to 'još jedan primjer zapadnjačkog negiranja razlika'. Prigovoreno mu je da je 'svakako bolje biti zdrav nego bolestan, živjeti nego umrijeti'. On je odgovorio da je to tipičan primjer zapadnoga esencijalističkog mišljenja 'koje se sastoji od binarnih opozicija'. E, pa ja mislim da bi se mnogo toga moglo reći o *nekim* binarnim opozicijama i ne vjerujem da je išta inherentno zapadno u samim binarnim opozicijama. Bolje je biti živ nego mrtav. Bolje je biti slobodan nego biti rob. Bolje je biti zdrav nego bolestan. Bolje je biti adekvatno hranjen nego neuhranjen. Bolje je piti čistu nego zagađenu vodu. Bolje je imati efektivni sanitarni sustav nego živjeti kraj otvorene kanalizacije. Bolje je imati krov nad glavom nego spavati na ulici. Bolje je biti obrazovan nego nepismen i neuk. Bolje je biti u prilici prakticirati oblik bogoslužja koji propisuje vaša vjera nego u tome biti spriječen. Bolje je moći slobodno govoriti i pridruživati se udrugama i organizaci-

jama prema vlastitom izboru nego ... biti izložen mogućnosti arbitrarnog hapšenja, mučenja ili 'nestanka' organiziranog od strane države. I tako dalje." (Barry, 2000.: 284).

Prvi dio svakog para temeljni je interes svakoga ljudskog bića. Za Barryja oni zajedno čine pretpostavke minimalno pristojnoga ljudskog života. I mogu funkcionirati kao transkulturalni standard za procjenjivanje minimalne pristojnosti.

Je li Barryjeva kritika Taylorovih i Grayevih argumenata korektna? Mislim da nije, ali njegova su upozorenja ispravna. Grayev pojam nesumjerljivosti, za razliku od Kuhn-ova, nije identificiran sa svjetonazorom. Pluralizam kultura kaže da postoje vrijedni načini života izvan liberalnih demokracija i Zapada. Ne možemo reći da je objektivno bolje biti profesor na LSE-u nego monah u Tibetu. Tko to može negirati? Ipak, ako netko razori matrice u okviru kojih monasi žive, njihov način ljudskog samoaktualiziranja može nestati. Grayeva nesumjerljivost dopušta mu da iznosi ovakve sudove bez ikakve opasnosti od logičke nekoherentnosti. Modernizaciju se može ostvariti bez liberalizacije, a priča o progresu u kojem modernizacija pretpostavlja konverziju na europsku kulturu pogrešan je. Ipak, Barry korektno ističe da poštovanje liberalnih institucija ne ovisi o ekonomskom prosperitetu, a i teško je vidjeti kako bi *modus vivendi* liberalizam zaustavio globalne zlostavljače.

Taylorov argument ne zasniva se na Kuhn-Feyerabendovoj ili nekoj drugoj nesumjerljivosti, nego na Gadamerovu stapanju horizonata. Gadamer nije bio relativist. Rečenice koje sam citirao jasno pokazuju da Taylor ne očekuje da su sve kulture jednako vrijedne, nego da samo traži od nas da budemo otvorenog uma kad stupamo u kontakt s drugim civilizacijama kako bismo nešto naučili od njih. Ipak, Barry ima poantu koja pokazuje kako je klimav lijevi kulturalni relativizam, osobito kad ga se koristi u kritici liberalnog egalitarizma. Većina multikulturalista zaboravlja da relativizam ide do kraja te da liberalna kultura nanosi štetu nacističkoj i robovlasničkoj kulturi, te zajednicama koje upražnjavaju kanibalizam ili klitoridektomiju i slično.

U svom čuvenom eseju *How Not To Defend Liberal Institutions?* izvorno objavljenom 1989. Barry je predvidio da idemo u "Mračno doba" i da politički filozofi ne mogu ništa učiniti da to spriječe. Dok je najveći broj lijevih multikulturalista kritizirao Rawlsa i liberalne egalitariste kao da je Amerika nekim slučajem egalitarna zemlja, desni antiliberali preuzeli su stvar u svoje ruke. Odlično obavljen posao.

Literatura

- Taylor, Charles 1994.: Politics of Recognition, u: *Multiculturalism*, Gutmann, Amy (ur.), Princeton University Press, Princeton
- Gray, John, 1995.: *Enlightenment's Wake*, Routledge, London
- Gray, John, 1996.: *Isaiah Berlin*, Princeton University Press, Princeton
- Gray, John, 2000.: *Two Faces of Liberalism*, Polity Press, Cambridge
- Barry, Brian, 1992.: *Liberty and Justice*, Clarendon Press, Oxford
- Barry, Brian, 1995.: *Justice as Impartiality*, Clarendon Press, Oxford
- Barry, Brian, 2000.: *Culture and Equity*, Polity Press, Cambridge

Zoran Kurelić

*THE "EMPIRE" STRIKES BACK: BARRY'S DEFENSE OF LIBERAL
UNIVERSALISM*

Summary

The author deals with the issue of the relationship between liberalism and multiculturalism and points out certain tensions stemming from the debate between liberals and multiculturalists. The paper mentions the theoretical interventions of political philosophers such as Charles Taylor (multiculturalist), John Gray (postmodern liberal conservative) and Brian Barry (liberal universalist). By looking into Barry's attack on Taylor and Gray, the author tries to show Barry's mistake in accusing those two of relativism derived from incommensurability, but also gives him credit for unerringly recognizing the weaknesses of the relativist criticism of liberalism. According to the author, many theoreticians participating in the academic dispute between the liberals and the multiculturalists assume that the real targets are the liberal egalitarians (Rawls and his disciples). This has created a dramatically erroneous impression that the USA are liberal in an egalitarian way. Thus, while the leftist critics of egalitarian liberalism were finding fault with the abominable universalist theory, the antiliberals (and the antimulticulturalists) have gained prominence.

Key words: Brian Barry, John Gray, liberal universalism, multiculturalism, Charles Taylor

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* zkurelic@fpzg.hr